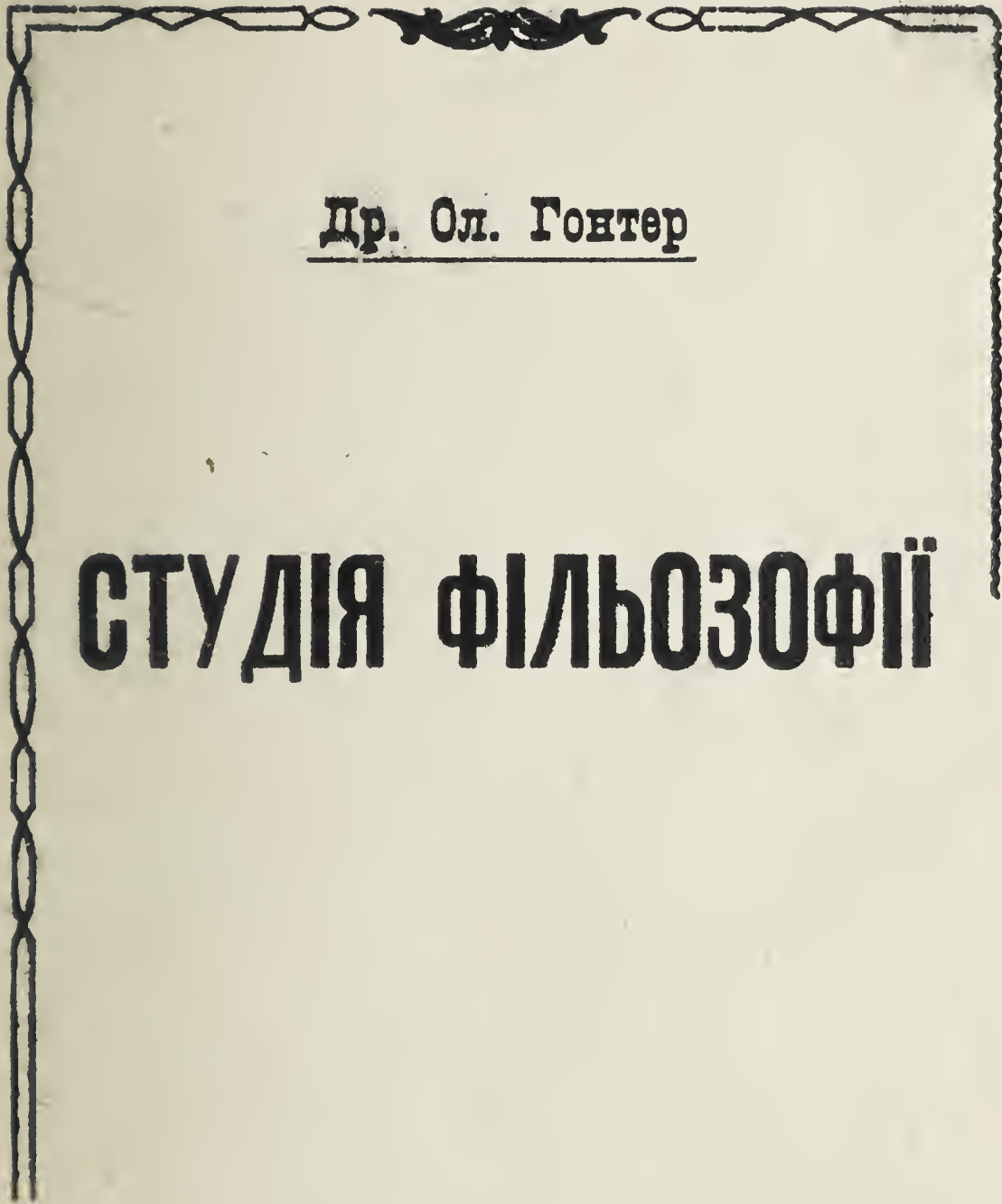

Др. Ол. Гонтер

СТУДІЯ ФІЛЬЗОФІЇ

СТУДІЯ ФІЛЬЗОФІЇ

Biblioteka. No. **15**

Написав

Олександр Гонтер

Доктор медицини, директор шпиталю
в Тюлонї, Ман. і проповідник
Пресвитерської Церкви Канади.

Вінніпег, Ман.

Червень, Р. Б. 1917.

Друком „Юніон Пресс, Ко. Лтд“.

Студія Філософії.

Е два слова, які треба відріжнити. Слово наука і слово ф і л ь о з о ф і я. Наука є всяка. Нераз трапляєсь нам чути про зоологію — від грецького слова дзоон — зьвіря і льогос — слово; є се наука о зьвірятах. Або про ботаніку — наука о рослинах. Про астрономію — науку про небені тіла — і пр. Спитаймож тепер перше, що се є vlastivo наука і чим она ріжнить ся від розуміння звичайного чоловіка — загалу.

Возьмім для поясненя такий примір. Звичайні, невчені люди віднайшли новий край, де ще ніхто перед тим не мешкав. Ті люди будуть інтересуватись найперше річями потрібними до щоденного життя: як дістати поживу, захіст і оїдж; будуть дивитись чи які річи і як можуть послужити для їх ціли. Будуть шукати овочів добрих до їди, риби та дичини. Боязливо будуть оглядатись чи нема де хижих зьвірять або їдовитих гадюк, небезпечних їх життю. Можливо будуть дальше шукати за землею

придатною під управу збіжа. Колиж вдоволять они житеві вимоги і потреби, то можливо будуть ще подивляти красу околиць, цвітів, дерев — але для дальших нових дослідів, они не будуть класти багато стараня.

Але припустім, що той новий край віднайшли партія учених людей, які пустились туди в ціли дослідів, то побачимо, що они будуть поводитись зовсім відмінно. Географіста схоче сейчас пізнати докладне положенє краю, чи є які гори і як зависокі, які ріки, як довгі, де їх початок. Він буде пробував віднайти всі озера, мочарі і пр. і буде старав ся як найдокладнійше означити те все на мапі. Зоологіста описував би звіврята і списував би на лісту навіть найдрібніші, такі, про котрі звичайний чоловік нетурбував би собі голови. Те саме робив би ботанік з деревами, цвітами і прочими рослинами. А знов геологісти досліджували би будову гір, які скали, якого рода. Колиб ми прислухались їх оповіданням, то довідали би ся, що они хотіли переконатись, як ті гори формувались в давній давнині. Они показували б нам мушлі, сліди коралів знайдених на горбах і твердили б, що ті горби були колись під

водами моря, що ті річи лишились в намулі, який відтак став твердою опокою, або каменем, а поверхність землі внутрішньою силою формувалась в горби і пр.

От така різниця між чоловіком вченим і невченим. Невчені люди менше цікавляться. Першим їх здобутком, се їда, пите, веселе вигідне жите, а поза се у них забагань мало. Вчений чоловік має велику цікавість. Він хоче все знати і про всяку річ в світі.

Але, що оден вчений чоловік не годен знати докладно всіх наук, то поле знаня з конечности ділить ся на всякі відрубні галузи. Одні займають ся зьвірятами, другі рослинами і т. д. І знов завважити можна, що они усовершеняють ся в своїх знанях і нових дослідах і знов ділять ся, займаючись кожний ще меншою громадою сотворінь. І знов оден буде студіювати лиш звичай зьвірят, иньший може ділити річи і пробувати чи ониб до чого придались. Сей буде оглядати річи мікроскопом, який побільшує річи в сто, тисячу разів і буде досліджував найменшу річ, чого не добачивби своїм оком.

Розумієсь, що такі досліди учених людей можуть знаходити багато річий, які не дуже придатні для світа, але знова такі

пошукування ведені по цілім світі і то тисячами людей допроваджують до винаходу знова багато користних річий, які хоч може початком ще не мають практичного застосування, а доперва пізнійше при дальшій досліді стають пожиточними. Приміром, Гальвані давно вже вавважав, що ноги у декотрих жаб дрожать—сіпають коли при-тулити їх до двох ковалків металю. Для більшости людей така увага вийшлаби без вислідів. Але Гальвані не маловажив сеї незначної прояви, а дальше досліджував шарпанє жабячих ніг, а се допровадило его до великого винаходу сили електрики. Так отже та велика сила, що порушує електричні трамваї, переносить телеграми, телефони і робить багато других дивних річий — она розпочалась в маленькім завваженю, на яке звичайний чоловік не звертавби зовсім уваги.

Ніхто не заперечить, що всі чуда модерної цивилізації є вислідами ученої цікавості і ученим налогом розумованя. Наука отже є систематично уложене стремління провітити і розуміти все, що є в світі.

Слідє тепер питанє про філѡзофію. Філѡзофія — се грецке слово (філѡс — приятель, софія — мудрість) Нїм приступимо

до пояснень філософії, треба сказати різницю між „знанем“ і „розумінем“. Кождий мабуť знає, що чоловік може бути дуже вчений а не розумний. Чоловік може мати багато знаня — науки, а однак часами не знає, як єї користно уживати. Уживати своє знанє користно значить, бути розумним.

Так отже коли скажемо, що за наукою іде знанє а за розумом іде філософія, тоді легко нам зрозуміти різницю сих двох слів. Філософія вглубляєсь більше чим наука. Она стараєсь прослідити корінь і значіне всіх річий, справдити властиву суть матерій, життя і розуму.

Філософія отже, се дуже глибока наука. Она стараєсь ввійти поза зверхні вигляди річий і відкрити їх дійсне значіне. Поставмо напримір такі питання: Що сотворений сей сьвіт? Чи є якась сила — розум що править ним; чи може сьвіт сей сліпа машина, котра істнує і не знає чому істнує? Чи має мое жите якусь виспу ціль; чи може жию лиш, як та миш в фармерскім шпіхлірі, як тільки щоб жити для себе? Ставляючи такі питання, ми вже зачинаємо філософувати. Кождий чоловік вже з природи має якийсь рід філософії, так як кождий має

свого рода релігію, і як різнить ся людський розум оден від другого, так треба знати, що є в світі всякі роди філософії.

Знаємо, що поганські народи вірили в множество всяких духів, які після їх поняття, мали владіти всякими предметами природи. Они вірили, що є особні духи від дерев, рік, вітрів, худоби, духи тіл небесних і т. п. Колиж люди почали думати уважнійше, признали, що мусить бути одна всемогуча Сила для цілого світа, котрій підлягають всі менші сили (духи). Іншими словами, люди вірять в одну велику першу причину всіх річий, що ціла вселенна то є сей світ і всі иньші світи є частиною одного великого систему чи пляну. Релігія називає сю першу велику причину — Богом, а системою чи пляном є его правління — управа світом.

Але знов на дорозі теорій, що до єдності світа повстає велика трудність. Люди завважують на сім світі не тільки порядок але і нелад, не лиш добре, але і зло. Певний порядок знаходимо у сході і заході сонця. Але землетруси, вибухи вулканів, страшні бурі, все те нищить поля та дома людей, робить нелад в гармонії життя світа. Знаходимо добро в ласці і любови при-

ятелів, а зло в варварстві і зьвірстві лихих людей — ворогів.

Звідси повстала в Персії (в Азії) сотки літ перед Христом філософія дуалізму (двобожіє) т. є. наука, яка учила, що в сьвітї є дві силі, що ведуть з собою безнастанну борбу. Сила добра під проводом бога, званого Ормузда і сила зла, якою проводив злий бог Аріман. Подібна наука існує в християнстві, лиш трохи відмінна. Доброго бога розуміли Перзи зовсім так як розуміли єго жиди, тай християни; злий бог, сатана — чорт. Тільки що сатана в християнстві не є первісною силою, а лиш одним з Божих сотворінь, який хоча-чи стати висшим згрішив насупроти Бога. Зате Бог побідивши сатану, карає єго.

Християнство годі звати філософією дуалізму, бо она не признає двох первісних принципів, а лиш оден. Звідси така філософія, що признає лиш оден основний принцип—першу причину всіх річий, називаєсь філософією моністичною (від грецького слова монос — одинокий).

В модерних часах наука потвердила моністичні теорії. Само право притягання, яким всі тіла як вода, желізо, і пр. падають на землю поясняє, що всі матеріяльні річи

стараються зійтись спільним притяганням. -Яблуко паде з дерева на землю тому, що земля его притягає і тягне на долину. Знаємо, що місяць обертає ся навколо землі так, начеб хлопець крутив шнурком, на якому прив'язаний каміньчик. Шнурком, який тримає місяць, щоб не відбіг від землі, є сила притягання, та сама сила, що держить нас і всі річи на світі, на поверхні землі так, що все що є на землі пристає до землі і не годно віддалитись від неї в повітрі. І знов, як місяць кружляє навколо землі, так земля разом з місяцем кружляє навколо сонця. Заключаємо отже, що сонце держить наш світ на такім самім шнурку як і земля придержує місяць — се є сила притягання.

З сего ясно, що мусить бути одна велика сила, право притягання не тільки землі, але і місяця і сонця.

Напевно порозуміємо, що коли є одно і те саме право в усіх тих тілах, мусить бути також сила одна, кстра постановляє таке право. Іншими словами — земля, місяць і сонце є одною системою.

Зробім з сего образок, котрий нам се ширше пояснить. Знаємо, що світло сонця є біле і ясне. Але коли сонце сві-

тить підчас дощу, біле сьвітло ломить ся і витворює багато різних красок, які бачимо в дузі (веселка). Та учені люди знайшли приряд на ломлене лучів сьвітла і назвали його спектроскоп. Промінь білого сьвітла сонця або сьвічки може бути зломлений в число різних красок, так як і дуга. Ті краски можна знову злучити і пустити через инше шкло — і вийде біле сьвітло знов. Є також знана річ, що коли якісь тіла пр. же-лізо, вапно або гази сильно розпалити, тоді они дають все відмінні струї сьвітла, по котрих можна їх пізнати. Так само: инші тіла. Се все нас приводить до ще ціка-війшого відкриття. Перевівши досліди сон-ця і зьвізд учені переконали ся, що багато таких тіл, які знаходимо на землі є і на со-нці; і не тільки те, але навіть знайшли ті-ла і на воздухах, які міліони разів дальше віддалені від нас як сонце. Ті тіла пізнаєсь по сьвітлі, яким они сьвітять. Та нам в на-шій теорії о д и н о к о г о п р а в а не треба ще задовольати ся на самім сонці, мо-жемо подорожувати і до найдальших зьвізд і скажемо, що є тільки одно правило, і як тільки одно — отже оно для всіх і вся.

Тут можна поставити філософічний аргумент для попертя єдності вселенної.

Припустім, що булоб два правила в уживанню, а не одно. Отже ті два правила мусять або стрінути ся і злучити ся, або ні. Коли они ніколи не стрічають ся, так ті, що живуть, в обемі одного правила, не можуть нічого знати про тих, що живуть в обемі другого правила, і даремно їм говорити про се. Але коли ті оба правила зустрінуть ся, — так там вже мусить бути якась спільна дорога, на котрій они здибають ся і котра вже означує істноване їх відносин. Колиж так, то ся спільна дорога се вже буде инший порядок, вищий від тих двох, який і дає правила тим двом; всеж таки дійдемо до сего, що підстава, підвалина всего — є знов одна.

Задля доказів таких, як вище наведено, більшість філософів вірить в якусь означену форму одиничну, в тім смислі, що є Одна Велика Сила, котра обявляєсь в всяких видах. Заким підемо дальше з нашим питанєм, добреб зазначити відношене загальної науки монізму до християнства.

Християне, розумієсь, вірять, що є одна велика Причина всіх річий, які були, є і будуть. Сю причину називають Богом. Они вірять, що Бог є розумний, самосьвідомий, особистий, управитель. Але знаємо,

що багато моністичних філософів утримують, що Бог і світ є одна і та сама сила, є одно, і такі філософи хочай і признають, що ся перша причина є всемогуча і розумна, то таки в деякім змислі заперечують її особистість і самосвідомість. Ся теорія, що Бог і світ є одно, називаєсь пантеїзмом. Пантеїзм отже зазначує, що Бог є всім, а все є Богом. Але трудно буває погодити ту теорію з Християнством. Бо найбільша і найкраща річ в Хр. вірі є наука, що Бог є любячим Отцем Небесним, котий дбає за Вас і за мене. Небезпека монїзму є та, що він може допровадити до заключеня, що світ є пуста, сліпа, бездушна машина, котра меле вічно, приводить до життя і смерти, але не дбає про щасливість, або будучину своїх сотворінь. Наневно знаю, що ні оден з нас добровільно не згодивби ся на таку думку як та.

Лишім покищо сю точку і возьмім оба великі поділи монїзму: т. є ідеалїзм і матеріалїзм. Э багато сортів ідеалїстичних філософів, як є різниці і між матеріалїстичними філософами. Характеристика ідеалїзму є — витолкувати сей світ прінціпом думки і розуму, коли матеріалїзм хоче все те витолкувати назвами матерії. У ідеалїста

верховодить думка, у матеріяліста — матерія.

Ідеаліст думає, що сьвіт сотворений думкою, чи за помочю думки (Божої — розумієсь) хочай він вірить або ні, що Перша Велика Причина має сьвідому особистість, таку як люди. Матеріяліст вірить тільки в те, що може поняти змислами: гори, дерева, коні, машинерію, маґазини, сонце і зьвізди астрономічні, атоми в хемії. Щож до розуму і думки люцкої, то се тільки припадкові проміні сьвітла, блески сьвітячої мушки, іскри з під коліс сьвітової машини. Так думають матеріялісти. І коли приходить ся йому витолкувати людський розум, він мусить з него зробити як не частину сьвітової машини, то якийсь припадковий, побічний витвір еї роботи.

Ріжниця отже між матеріялістом а ідеалістом — є їх противні науки про сьвіт. Ідеаліст зачинає від свого власного розуму і іде поступенно в сьвіт основами котрі знайшов в своїм розумі. Матеріяліст не є спеціально заінтересований своїм розумом, але дуже интересуєсь тими річами, які довкола себе бачить. Він скоро знаходить, що сьвітом управляє механічне право, або иншими словами, що сьвіт се є велика маши-

на. Далше, він вертаєсь до свого тіла і інших сотворінь і знаходить що і се машини; так, коли він в кінці приходить до свого власного розуму, до думки і душі, то привичайвшись до машин, він і розум називає машиною.

Теперже звичайний собі чоловік — як то кажуть — з простим хлопским розумом, рідко коли сумніваєсь, що він має душу і тіло, і не дуже побиваєсь за витолкованем всего в світі одною або другою теорією, він просто признає, що є душа і тіло. Він не журить ся питанєм, як оно є, чи то душа творить тіло, чи тіло душу. Йому виглядала б така дискусія як дурниця і страта часу. Зі своєї сторони, я не думаю, що се би принесло комунєбудь користь, тратити весь час тільки над думанєм про сї глибокі задачі філософії, для того, що бракує нам матеріялу і способів, за помочию котрих, ми були би в стані прийти до остаточного заключеня і можливо, що деякі з тих задач не будуть розвязані поки світ та сонця. Таки я думаю, що варта би нам заглянути до сеї філософії часом і побачити та пізнати, що то за природа тих питань, котрі філософія підносить. Як я перше сказав, кождий чоловік має природний наклін ви-

роблювати собі якийсь рід власної філософії. Але добре є також знати, що є ще иньшого рода філософії поза нашою і що ті иньші філософії, або способи поглядів на сьвіт (понеже філософія чоловіка — є не що иньше, як его власний погляд на сьвіт, річи в нїм, людське жите і т. д.), других, можуть бути так само добрі як наші.

Мабуť Ви чули історію про двох жовнірів, котрі, стоячи по протівних боках щиту, почали сварку. Оден говорив, що щит є золотий, а другий твердив, що щит срібний. Суперечка доводила їх до бійки. Аж надійшов до них розумний чоловік, оглянув щита з обох сторін, обернув его, і ось — щит показав ся золотим з протівного боку, так само і срібний. Жовніри оба виділи кожний тільки оден бік, а на другий не зважали, не були на стілько мудрі, щоб розглянути докладно справу. А той щит був тільки з одного боку золотий а з другого срібний.

Отже кожний з нас може мати свої любимі погляди на річи. Дехто думає, що душа є всім, а тіло невартісне, ненавистне. Такими були герміти, (пустиножителї) і монахи старих часів, котрі жили самітно, постили до загину, або бичували ся бато-

гами, думаючи таким способом ослабити тіло а скріпити душу. Се є певне, що люди з такими короткими та низкими поглядами на тіло, не моглиб ніколи робити поступу в науці природи, ані в штуці цивілізації. Інші люди знова -- висьміялиб таку покуту сьвятих. Они скажуть, що здоровле і вигода тіла є добрим річам, що терпіня, які побожний накладає на себе є злі і дурні, що розум не може здорово думати коли тіло слабе і що сьвятого стовпника (Симеона Стовпника) привиди є тільки сні дурноти, зпричинені ушкодженнями тіла, які зпричинив кін собі самий.

Тут ми бачимо два противні погляди. Одні думають, що душа зміцняєсь через терпіня тіла. а другі кажуть, що здоровле і вигода тіла є потрібні для того, щоб була здорова душа — розум. Котра з тих думок є правдивою показує вайкраще се, що чоловік, котрий вірить в здоровле, буде дбати і про жите, буде шукати способів зміни-ти обставини життя на кращі, буде старався розвивати науку і штуку; а — другий чоловік не буде сего робив.

Більшість новочасних людей будуть, думаю, сеї гадки, що чоловік віруючий в здоровле і вигоду є правий, мудрий, а той

що постить і покутує є — дурнем. В кождім разі, піст і покута вже вийшли з моди. Я не кажу, що їсти рибу в п'ятницю замість мяса є піст, бо риба на зміну може бути так само добра як і мясо. Такого рода піст — се тільки побожна пам'ятка старого посту і показує ясно як на долони, що вже в людий піст перевів ся.

Люди можуть зіпсути ся, злінивити ся стати самолюбамі через завелику вигоду, як також їх характери можуть скривити ся і потерпіти через загато гризи. Я завсїгди любив стару грецьку пословицю, яка каже, — золота середина. Се блуд захоплювати ся до глупости якою небудь теорією. Але задля сего самого є дуже добре учити ся філософії, хоть би для того, щоб перекопати ся, до чого доведуть єї теорії, колиб їх сповнити. Тоді можемо переєгзамінювати самі себе і побачити чи свідомо ми поступаємо після сеї теорії чи другої.

По малім сїм відступленю від предмету, можемо тепер дальше послїдувати студіюваню ідеалізму і матеріалізму: Возьмім вперед матеріалізм і спитаймо що то є. Матеріалізм є попросту машинова теорія свїта. Се є конечна робоча думка всїх наук, які мають до діла з матеріальними рі-

чами. Стало ся се роботою сеї теорії, що всі великі результати науки заховали ся. (Але) наша незгода з матеріялізмом починає ся тоді, коли він говорить, що наша душа і Бог є частиною світової машини.

Але пошукаймо добрих сторін матеріялізму. Всі знаємо, що для доброго положення і щасливого життя, багато причиняєсь регулярність і порядок, яким світ управляєсь. Єслиб сонце одного дня зійшло, а другого дня забуло зійти, наше життя сталосьби не можливим. Єслиб огонь одного дня горів, а другого дня ні, слиб вода була змінна і свавільна в своїх якостях, так щоб одного дня була доброю, а другого трутиною, — се явно для всіх, що людське знанє, наука і досвід булиб безовочні, бо чогоб научили ся одного дня, мусїлиб відучити ся другого.

Тепер буде ясно, чому дикі забобні люди роблять такий малий поступ в науці. Они не мають найменшого понятя про систематичний порядок могучих прав, правлячих світом. Всяку нерегулярність, яка стане ся, они приписують всякого рода духам. Єсли буря прийде — се того духа діло, єсли погода за довго — иньший дух відвічає за се, єсли вибухне зараза — дух

також спричиняє ту гризу. Відповідно своєму знанню, ті люди знаходять способи відвернути гнів і сподобати ся їм офірами, або відгонити їх закляттями і чарами.

Коли дикі люди побачать затьміне сонця, они думають що се великий змії закриває жерело нашого життя і они тоді починають кричати і верещати та тарабанити, щоб відстрашити того змія. Але тепер прийде модерний наш учений чоловік до них і скаже їм, що се не є цілком змії, але що се є місяць, який став посеред нас що на землі, а сонцем. Сонце так світить ясно, що ми не можемо видіти місяця, аж доки він не зайде в дорогу сонічних промінів, і тоді він виглядає як темна чорна кругла тінь, яка перелазить звільна лице сонця. Так докладний є порядок небесних тіл і так докладно знаний, що учені можуть предсказати багато літ наперед, коли припаде затьміне сонця чи то місяця, і в яких частях світа його можна буде видіти. Се означає, отже, що сонце разом з иньшими небесними тілами і землею є частинами величезної машини, яка тримає докладний час, як який величезний годинник і що се є цілковито сьмішне думати, що десь якісь духи чи змії мають яку небудь силу тут

вмішувати ся.

Таким самісіньким способом ми знаємо що дощі і посухи, бурі і тиші, є наслідки роботи сеї величезної машини сьвіта, якою правлять незмінні права. Подібно коли хвороба навістить дім дикуна, він кличе лікарів, які приходять зі своїми страшними масками, танцюють і крутять ся довкола терплячого нещасливця, в надії, що відстрашать демона, котрий мучить його.

Тепер же ми знаємо, що найчастійше причиною хвороби є малесенькі жиючі рослини, сотворіня подібні до плісні, чи стухлости поживи (як хліба), або до дріжджів, якими заквашують тісто. Ті маленькі сотворіня дістають ся до тіла людини, множать ся там і спричиняють затроєня, а затроєня ослаблюють людину. Так само якби ти побачив шкідливі рослини в своїм городі, не сподієш ся певно, що позбудеш ся їх, коли натягнеш на себе маску та будеш кричати на всі заставки, та скакати, а також не думаю, щоби ти виображав собі, що сему винні в першій мірі якісь духи. Ти будеш знати, що если ростуть там в огородці нездалі рослини, то насіння таке дісталось до твого огорода з якогось иньшого місця і щоб удержати свій город чистим, ти мусиш

або не пустити злого насіння до него, або повиривати ті рослини, що ростуть.

Тут однак заходить отся трудність, що ті злі рослини, які ростуть в люцькому тілі і зпричиняють слабости, є такі малюські, що їх голим оком не доглянеш, хіба коли узброїш око сильним мікроскопом (побільшаюче шкло) і що они розлізають ся по цілім тілі і крові, отже їх дуже трудно „виполоти“. Найскуточнійший спосіб знов, про який модерний доктор думає, є той, щоб дістати таке лікарство, котреб, коли хорий випіє, поубивало всі злі рослини, а хорому щоб нешкодило. На жаль, се не так легко зробити. Часом се можливе, але не завсїгди. Ще приємно згадати і те, що так само, як в огороді буває, що добрі рослини заглушують злі, (убивають їх) таке дуже часто є і з чоловіком, що природні відпорні сили крові переможуть неприятеля і убивають часто смертні зародки хвороби. Але в тім всім, духи не мають жадної вартости, хіба в такім випадку; если пацієнта самого дух і бодрість є добрі, се є також поміч в зміцненню його тіла проти неприятелів, які старають ся знищити його. Але осібно від всего того, причини здоровля і хвороби, життя і смерти, є означені при-

родними правами так остро і незмінно, як права, котрі постановляють дороги сонця і зьвізд. Ріжниця поміж правами, які правлять живучими істотами, а правами небесних тіл, є ся, що сили вплутані в жите, є далеко численнійші і помішані, як сили правлячі сонцем і місяцем, отже тут тяще нам знати, що має стати ся.

Легко астрономові сказати, коли буде затьміне сонця. Все, що він до того потребує знати, є регулярні дороги місяця і землі. З сього він може сказати, коли місяць стане між сонцем а землею і так, „затьмить“ світло сонця від людей на землі. Але трудно певно сказати, коли прийде година смерти чоловіка. Девятьсот девятьдесять і девять разів чоловік може зранити себе тернем чи дразкою і кров може побороти ті маленькі зародки хвороби, які дістануть ся до середини тіла; але за тисячним разом деякі зародки хвороби прийти можуть, котрих сили житеві не будуть в стані поконати. Оно так може стати ся, бо або ворог може бути грізнійший як коли небудь перед тим, або причина старших літ, також если чоловік затроював свій систем алькоголем — такими способами, його відпорна сила зменшила ся.

Але се все є справа фізична і хемічна. (Хемія — наука про се, з чого, з яких первнів, складають ся всі річи; фізика — природа, натура, наука про наше окружене). Виходить отже на таке, що хтось може сказати: „нема нічого в такім разі, щоб ми могли зробити, коли все залежить від відвічних, незмінних прав сьвітової машини?“

Не так. Є дечого багато, що ми можемо зробити. Можемо недопустити пошести карантною, т.є. відосібненем слабих людей, аж до часу їх виздоровлення, або іншими словами, до часу смерти їх мікробів, які зпричинили слабість. Таким способом не даєсь нагоди мікробам заразити здорових людей. Дальше можемо заборонити матерям давати дітям зіпсоване молоко, бо знаємо, що се булоб причиною слабости і смерти дітей. Іншими словами, се належить до нас учити ся роботи сьвітової машини і провадити нею так, щоб она ребила роботу для нас, а не проти нас. Та сама сила, що родить пшеницю на наших нивах, може зродити і кукіль. Але ми хочемо пшениці, а не кукіль. Се є нашою задачею, обовязком, знайти такі средства, щоб спасти пшеницю а знищити кукіль.

Сила матеріялістичної фільзофії ле-

жити в тім, що всі наукові відкриття якої небудь вартости, завдячують ся людям, які поступають після теорії, що світ працює якби машина; а там, де вірять, що світ є місцем забави ріжнородних духів, там побачимо дуже маленький поступ в науковій правді.

Виділисьмо отже, що поступ світа більше прихильний науці одного Бога, як науці про много богів, а се є для того, що наука поступає на підставі, що можливий тільки оден порядок, оден систем прав; н. п. кавалок желіза важить оден фунт нині і то само завтра, два а два є чотири нині, завтра і за тисячу літ.

Гляньмо тепер на покровність та згоду сих теорій з історіями чудів. Але вперед порозуміймо, що то є чудо. Розумієсь, є багато річий чудних на світі і все нове виглядає чудом доти, доки ми з ним не освоїмо ся. Пр., сучасний автомобіль був би страшенним чудом для людей, які жили тисячу літ назад. Цілком певно, є люди сказали б що се винахід пекла і чорт ним їде. Люди Індії мають про се таку саму думку. Они кажуть, що в машині сидить чортик і підганяє її. Але люди цивілізованих країв, які знають як зробити автомобіль, знають

дуже добре і се, що чортик не має нічого спільного з автомобілем. Они знають, що се є фізична сила, яка жене машину, замкнена в ґазоліні. Сю силу ґазоліни они пускають по трохи в машину і уживають до обертання коліс.

Так отже теорія про злого духа є теорія чуда, а теорія фізичної сили є теорія науки. Теорія чуда є отже ся, що вірить в духи, сили незалежні від фізичних прав, котрі приходять, вмішують ся і роблять щось надзвичайне.

Але матеріалістичний вчений філософ цілковито заперечує всяке чудо. Він твердить, що права природи не можуть бути цілком переступлені і що нема ні добрих ні злих духів, якіб вмішували ся в права природної сили, або мали якунебудь свою власну силу. І дійсно, як ми вже бачили перед тим, ті люди, що вірять багато в духів роблять дуже незамітний поступ в розуміню природи, підчас коли великі рухи модерної штуки і винаходів та дослідів, які змінюють лице сьвіта денно, полягають виключно на теорії, що сьвіт є механічний систем, котрого права ніколи не змінюють ся.

Але спитаймо ся тепер з християнської

точки погляду одно питанє. Єсли є Одна Велика Причина що сотворила сьвіт, чи не розумно булоби думати, що та Причина моглаб зробити вилом в незмінних правах і зробити чудо колиб тільки захотїла? Инакше — Причина зісталасьби невідвільником машини, яку сама сотворила.

Та звичайно є всілякі відповіді на такі питання. Єсли Бог часто вмішував ся в сьвіт і його порядки, се так замішало би порядки сьвіта, як множество невідвільних духів. Дальше, єсли Божі порядки совершенні, длячого Він змінює їх чудами?

Одинока, добра слухність, яка підтримує віру в чуда, є та, що Бог може хотїти ними посвідчити яку велику правду Його духової природи, про яку чоловік не довідав би ся дорогою наукового дослїду.

Трудність в сїм аргументі є та, що богато попів поганських опирають свою релігію на чудах. Правдою є, що модерні люди науки, котрі вірують в чуда Євангельські, вірують в них длятого, що характер і жите Ісуса Христа було таке красне, що оно було варте таких проломів Божественної слави нашого сьвіта.

Знаємо також, що правліне права в сьвіті є абсолютне і що Бог не вмішуєсь в

систем, який Сам уложив, леда якої будь-якої оказії. Так отже не повиннісьмо вірити в чуда так легко. Можемо бути цілком певні, що Бог не покаже чуда на тое, щоб показати правдивість неправдивої релігії, або лакомих замірів лайдацького попівства.

Аж доси ми говорили про науку матеріялістичну і думаємо тепер, що ся філософія виганяє зі сьвіта всякого рода неспокійних духів і чортиків, котрі докучали нашим предкам. Але ми мусимо уважати, щоб та філософія — витолкувавши наші тіла, дальше нашу думку — розум як лишень машини не виперла наших душ з їх буття (егзистенції). Бо, видите, думка матеріялістична призвичаїлась думати, що в сьвіті більше нічого нема, лиш машини, т. є. матеріяльні річи, змушені до роботи впливом механічних і хемічних сил.

Щоб мати перед собою образ центральної думки нашої розвідки, порівняймо два музичні інструменти. Ви певно чули про „Еольску Арфу“. Є се інструмент зі струнами, який вивішують на дворі, в таких місци, де віє вітер. Так вітер віє на струни і сей інструмент видає звуки музичні після сили вітру. Порівняймо тепер таку музику з музикою скрипки. Скрипка потребує жи-

вого, розумного грача, еольска арфа ні. Питане отже в диспуті, чи чоловік є скрипкою, чи еольською арфою? Єсли чоловік є арфою, він не має цілком самосвідомости і жите його рішають вітри його умовій. Єслиж чоловік є подібний до скрипки, тоді він має душу, в котрій ховаєсь музикант, і злука тону його душі і тіла є потрібна до витвору музики його життя.

Той чоловік, що вірить в матеріялізм каже, що чоловік є арфою; а той, що вірить в духовий світ поза матеріяльним, каже, що чоловік є скрипкою

Дотепер ми бачили лиш декотрі з добрих точок матеріялізму, але подивім ся і на його хиби. Перше всего він не лишає місця для нематеріяльності души. Єсли нема нічого більше на світі лиш матеріялізм, то коли наші кучі (тіла) вмирають і гниють, не лишає ся нічого. Поет Шкоції Burns порівнує приємности життя до платків снігу, що падають на воду ріки. „Хвилинку білі, тай гинуть на віки“. І так само після матеріялістів наше жите є на світі. Так отже Євангеліє матеріялістів є (мабуть) таке: „Ідж, пий, весели ся, бо завтра гинеш“. Матеріялізм, еслиби ми дозволили кермувати нами аж до сего степеня, зна-

чить, що він є щось більше від розуму. Колеса сьвіта крутяться ся вічно, але они не знають длячого они крутяться ся, ані нема ніякого Бога в небі, котрий би те знав, бо колеса самі є богом. Так думають матеріялісти і певно що се не є фільзофія життя— а смерти.

Огляньмо ся тепер за ідеалізмом, се є фільзофією, яка вірить в зверхність розуму і переконаймо ся, чи она не помоглаб отрясти ся з тої науки, котра грозить нам духовою смертію.

Як матеріялізм зачинає ся студіюванем матеріяльних предметів з вні і витолковуючи їх механічними теоріями поступенно зближаєсь до розуму, та цілком природно стараєсь витолкувати розум методами, які він знайшов практичними в внішнім сьвіті — так ідеалізм зачинає ся внутр, від розуму людського і поступає на вні, пробуючи пояснити сьвіт роботою розуму або думки. Людина, що цілковито віддала ся матеріялістичним думкам, в неї розум або душа здаєсь що гине, як якась недотикальна невидима мрака. Але зосередоточивши (зконцентрувавши) ідеї так як се знає розум, вскорі побачимо, що є цілком можливо ідеалістови дуже влучно оборонити ся пе-

ред матеріалістом, віддаючи „хліб за хліб“. Цілком бо ясно, що не можемо знати нічого, що не перейшло через наш розум. Всі толкування природи ученими — є толкування пам'яті, якої предметом є так упорядкувати факти зо внішнього світа, що можна легко се розбирати розумом. То нужденне сотворіне — скупий, думає, що він збирає золото і дороге каміне тільки задля самого золота. Але так оно не є. Він шукає золота, бо згiрдливого задоволення шукає його такийже згiрдливий р о з у м.

Великий бізнесмен желізних доріг і фабрик може згубитись в подиві своєї розляглої організації, якою він править. Він думає, що він працює задля свого маєтку. Але оно так не є. Він цiнить ті річи задля задоволення свого розуму, котре то задоволене він черпає з такої роботи. Задоволене яке Рокефеллер може мати з праці в Standard Oil Company нічим не рiжнить ся від задоволення дитяти, котре бавить ся візком. Великі бізнесмени і малі діти бавлять ся вожді своїми забавками, понеже ті річи дають приемне занятє їх розумам.

Одним з найбільших тріумфів людської думки є доказ, що матеріальні елементи світа управляють ся законом чисел

або математикою. Цілий поступ науки полягає на сїм. Коли великий астроном Кеплєр відкрив, що небесні тіла порушують ся після докладних правил геометрії (спосіб міряня), тоді він кликнув в зачудованню і задоволенню: „Бог геометризує“. Ви мабуть знаєте, що коли розвести цукор чи сіль в воді і так лишити на час аж доки висхне, тоді побачите на споді посудини чудних взірців кристали цукру чи соли. Се показує, що цукрова матерія підлягає докладно означеним математичним взірцям. Але взірець правдивий є тільки думкою-принципом, але не є річю.

Так кожде обсервованє науки, можемо сказати, є підвалиною думки, яка править сьвітом природи. Можемо дальше сказати, що матеріяліст, котрий витолковує все матерією, збиває сам себе. Для того, що він сам є в першій мірі розумом, що стараєсь зрозуміти матерію і всі його виводи є чистими пробами вияснити матерію розумом і коли тільки се йому вдасть ся і вдасть ся довести, що матерія пристосовуєть ся до його формів — се тільки означає, що сьвітом матеріялістичним управляють правила згідно з правилами людської думки. І се є те, що великий астроном Кеплєр сказав, що Бог

геометризує.

Є гадка в якій річи виглядають завжди, що они є поза степенем досконалости, якої вимагає людський розум. На пр: ми можемо собі виобразити ідею досконалого колеса чи кола, на котрому кожде місце на обводі є рівно віддалене від середини. Але ми самі не годні зробити, ані нігдє — найдем такого кола, на цілім сьвіті, якеб відповідало нашій думці.

Колеса, які ми собі самі робимо, звичайно трохи випуклійші в однім місци, зігнені трошки заботато в иншім. Форми таких садих цьвітів є бодай трошки не регулярні. Знаходимо поміж мінералами совершенні криштальні форми, однак і скали і земля сего сьвіта виглядає темна, безформна і дурна.

Ті факти так поділали на богатьох старожитних філзофів, що они думали, що всі матеріяльні річи є тільки темним і не-совершенним середником, в які найвищий розум міг тільки впоїти кілька своїх думок недосконало і з трудністю. Всі земні кола булиб тоді тільки слабонькими образками досконалого кола істнуючого в вічнім розумі. Так приміром між кіньми: є малі і великі, товсті і мізерні, але жадні не такі,

як повинні бути. Однак взірць досконалого коня мусить істнувати в думці Бога і тому взірцеві всі інші коні є лише подібні. Оригінальне значіне поняття, котре ми приписуєм слові „ідеальний світ“, є власне сі божественні взірці, моделі, які сили природи пнуть ся наслідувати.

Колись астрономи вірили, що колесо є найдоскональшою з межі всіх формів і думали, що планети кружили в совершеннім колесі довкола сонця. Але пізнійше показало ся, що дороги планет не є кола, але еліпси, форми подібні до яйця. Коли се відкрито, настало велике замішане думок і астрономи, котрі се перші оголосили, були пересліджувані, бо еліпса не була уважана такою досконалою формою як колесо. Ся нова теорія, думали, зменшувала перфектність Божих плянів.

Але сей власне приклад показує нам слабу точку ідеалістичної думки. Сказалисьмо перше, що цілий поступ науки належить завдячувати матеріалістичному погляді науки, Дуже трудне однак є порішити сю справу. Бо що правда, то в світі нема ані одного цілковитого ідеаліста, ані матеріаліста. Оба они і матеріаліст і ідеаліст мають свої взірці чи теорії, після котрих

витоллюють річи в сьвіті довкола себе. Але наука ідеаліста є — виробити собі план вперед в своїй думці і потому сподівати ся, щоб сьвіт пристосовував ся до того плану, підчас коли стремління матеріяліста є — приближати ся до творів природи і старатись пізнати пляни, після котрих ті творива живуть чи існують. Матеріяліст такого поняття, т. є. природний учений, фізичний, студіює смиренно, ходить до школи, до Матери Землі і таким способом пізнає її тайни.

Грецьким ідеалістичним філософам матеріялізм не придавав ся до плянів, з того они заключали, що матеріяльні річи не є совершенні. Правдою (однак) є, що їх пляни не були совершенні. Нові, модерні учені переконали ся уважними студіями діл природи, що в тих ділах є найліпший порядок плянів, які старожитним філософам і не снились. Тақ само правдою є, що матеріялісти також завели ся в своїх плянах (методах) до сего степеня, що они пробувають тепер випрактикувати їх в місцях, де они не можуть мати ніякого застосованя. Ониб хотіли розігнати ідеалістів на чотири вітри, але ми скажемо таке, що ми любимо тих старих ідеалістичних філософів зі всі-

ма їх помильностями. Они кріпко держались віри в вищість духа.

Матеріалістична або механічна філософія ділає на підставі природи і обясняє природу згідно з її правами, але властиво це є наука, а поле властивої філософії є поза підвалинами природи. Філософія, так як релігія, шукає послідної причини всіх річий, але перша поступає стежкою розуму, а друга — дорогою віри.

Ось вам образок з сего що я думаю. Скажім що чоловік є духом, але що він має також тіло, яке є тим знарядом, котрим він працює на ниві природи. Скажім також що і Бог є духом і що Він також працює (ділає) через сьвіт сотворених річий, котрий то сьвіт є Його знарядом (інструментом).

Так отже Бог і чоловік стикають ся посередно своїми взглядними знарядями — ч о л о в і ч е т і л о і с ь в і т, в я к і м то тіло живе. Тут чоловік учить ся думати Божі мисли через студіюване сьвіта і прав, котрими сьвіт управляєсь. Ціла та комунікація є на полю природи. Але припустім що Дух Божий може безпосередно порозумівати ся з духом людським в такім місци, де лиш духи „дома“. Таку стичність чоловіка з Богом можемо назвати в і р о ю.

Ви знаєте як се оно є, що дитя може вірувати своєму татови і мамі і може знати, що они його люблять навіть тоді, коли його остро карають. Се є віра, яка дає сплу релігійному чоловікови сказати про Бога: „Хотай Він мене навіщає, все таки я уповаю на Него“. Таку віру отримуєсь через досвід житя, але жерела її лежать глибше. Ся віра, є то рід духового розуміння і таким способом віра в Бога і любов Бога є одно.

Справді і матеріяліст має якусь віру. Його віра поляг є на сталости Божих прав обявлених в світі. Він є певний, що Перша Велика Причина є завсїгди правдива, що Він не може заперечити себе, що в Нїм нема зміни, анї тіни збоченя.

Віра ідеалїста є, що чоловіча душа є найбільшим і найвищим єством в світі і що ми про ню маємо старатись, ане про матеріяльні добра, коли хочемо видіти славу Божу.

Христїянська віра іде ще дальше, бо ідеалїст сказати може, ще по тім всїм, що світ є машиною думки, замість машиною матеріяльною. Але Христїянин вірить в особистість так лючку як і Божеску. Для него машина не є цілком до-

статочною, задовольною, бо машини не можуть ні любити, ні надіяти ся, ні розпа-чати... Але люди люблять і люди надіють ся, отже люди є щось більше, як машине-рія. Для того ми певні, що ся Велика Сила що сотворила нас всіх, мусить бути якне-будь подібна до нас самих, бо як моглиб ми любити, якби перш всего любви не було в Бога і від Него не дісталась нам?

Видимо тепер що є ті всі науки і фільзо-зофії. Они є шуканя „на помацки“ Божих дітей в сій пустини світа тут і там слідів Небесного Отця. Часто в смутку і розпуді они зблуджують з дороги і викрикують, що нема Небесного Отця. Часто они страш-но бють ся оден з другим і кождий каже, що лиш він має правдиву розвязку всего і що погляди другого фальшиві. В сїм пізнім віці світа оглядаєм ся на минувшину і ви-димо блуди богатьох ліпших і мудрійших мужів як ми. Однак ми бачимо, що в сїм повільнім бігу часу наше людство прихо-дить до повнійшого знаня. Ми видимо, що біда часто людий більше навчила, як добре поведжене і що часто ті, що були цілком певні правди в своїх думках і що остро об-ходились з своїми противниками - найча-стїйше помилялись самі. — Бачимо, що та

великанська цікавість людей учених, яка провадить їх до розслідування всего, не може милити ся, бо она доказала, що се одинокий спосіб розуміння Божого діланя в природі.

Дальше видимо, що оно не безпечно причіплювати ся до котрої небудь теорії чи плану виясненя всіх річий, бо Божі пляні більші як наші і всі наші теорії і філософії можуть бути тільки частинні виясненя безграничної цілости. В кінци ще одно, хотяй і се ще не все, пізнаємо через науку, що всі люди, чи ми годимо ся з їх поглядами, чи ні, суть спів – паломниками і спів – учениками в великій Божій школі сьвіта.

